

Bevezetés

2011-ben jelent meg RÓNA-TAS ANDRÁS és BERTA ÁRPÁD kétrészes, gigantikus műve, a „West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian”, amely népünk és nyelvünk őstörténetének fontos részleteivel foglalkozik. Hihetetlenül nehéz olvasmány ez még szakembereknek is, mégis többen is vállalkoztak arra, hogy érdemben hozzászóljanak: UÇAR 2011, AGYAGÁSI – CSÚCS 2012, ÖLMEZ 2012, ROBBEETS 2012, CULVER 2012, 2013, AGYAGÁSI 2013, BICHLMEIER 2013, JANKOWSKI 2013, STACHOWSKI 2014, ZEGERNYEI 2014, HITCH 2015, ZAICZ 2016a, 2016b.¹ A két kötet számos olyan új nézetet, magyarázatot tartalmaz, amely nyilván élénk érdeklődést válthat ki a magyar nyelvtörténet, az uralisztika és a turkológia művelőinek körében.

Az etimológiai állásfoglalások végső megformálása minden bizonnyal RÓNA-TASTÓL származik, hiszen tehetséges tanítványa és munkatársa, BERTA ÁRPÁD fiatalon eltávozott az életből. Éppen ezért és az egyszerűsítés végett tanulmányomban e munkát csak RTA-ként (RTA 2011a és RTA 2011b) aposztrofálva idézem.

A mű törzsanyagát a magyar nyelv (lehetséges) nyugati ótörök jövevényszavai teszik ki, amelyeket az RTA-ban közöltek sorrendjében tárgyalok. Az egyes szócikkekben számba vétetnek a jövevényszó-kutatás eredményei és az uralisztikában uráli, finnugor és ugor koriként ismert azon magyar lexémák, amelyek eddigi tudományos megítélése RÓNA-TAS ANDRÁSBÓL és BERTA ÁRPÁDBÓL kétségeket váltott ki. Ezek az etimológiai eszmefuttatásokon kívül foglalkozom – egyebek közt – a magyar nyelv hangtörténetével az önálló magyar nyelv megszületésétől kezdve, de sokszor kitérek a lehetséges előzményekre is. Minden olyan szóval foglalkozom e tanulmányban, amelyek eddigi eredeztetésével kapcsolatban kritikát fogalmaztak meg a kiadvány szerzői, és ezek kapcsán olykor más etimológiákról is van mondandóm.

Az általam tanulmányozott nagyszabású munka angol nyelvű lévén, az RTA-ban szereplő magyar címszók jelentése is angolul van megadva jelen tanulmányomban. Ezen írásomban követem ezt, vagyis az angol jelentések közlésével láttam el a címszavakat.

¹ Az eddig megjelent recenziók jegyzékének összeállításában néhány kolléga segített, ez-úton is nagyon szépen köszönöm nekik!

A téma széles körű volta miatt meglehetősen nagy (szándékom szerint teljességre törekvően bőséges) szakirodalmat dolgoztam föl, hogy az elődök és a kortársak eredményeit hasznosíthassam, valamint hogy esetleges tévedéseiket korrigáljam. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy igyekeztem ellenére is elkerülhették a figyelmemet fontos irodalmi tételek.

Az olvasónak olykor talán nehézségekbe ütközhetne az általam hivatkozott munkákat ellenőrizni, kisebbfajta könyvtárt kellene az asztalára telepítenie, ezért bőséges idézetekkel szemléltetem az egyes magyar elemek etimológiai megítélésének történetét; továbbá azért is teszem ezt, mert az általam használt kiadványok némelyike néha talán nehezen hozzáférhető, valamint azért is, nehogy személyes interpretációm esetleg torzítsa mások nézeteit. Saját nézeteim ismertetése során rendszerint szükségszerűen nemcsak a szócikk címszavának történetével foglalkozom, hanem azok kapcsán más uráli (és esetleg nem uráli) kori szavakéval is. Ha a hangtörténeti események szemléltetése végett egy-egy, illusztrációként tárgyalt magyar szóról a szakirodalomban eddig közöltektől eltérő, új információt fogalmazok meg, akkor az a szócikk címszavának sorszámához igazodó sorszámot kap (ilyen pl. a **7. izzik** alatti **7.1. ázik**; az előbbinél közlöm az RTA-ban szereplő angol jelentésmagadást, az utóbbi pedig jelentés nélkül szerepel); a párhuzamként idézett és a nem közvetlenül a törökségi jövevényszavakkal kapcsolatban tárgyalt egyéb lexémák nem kapnak ilyen sorszámot.

Az idézeteket olykor – a könnyebb olvashatóság és az esetleges bizonytalan értelemzéseket elkerülendő – szükség szerint kisebb tipográfiai módosításokkal közlöm. Az idegen nyelvű idézetek közül csak a finn és a holland nyelvűeket teszem közzé magyar fordításban is.

Elsősorban azokkal a magyar lexémákkal foglalkozom, amelyeknek a RÓNA-TAS általi minősítése, történeti-etimológiai megítélése nincsen összhangban az én finnugrisztikai ismereteimmel. Azokkal is foglalkozom, vitapartnerem álláspontját megerősítendő vagy éppen módosítandó, amelyek esetében én is jogosnak látom RÓNA-TAS kétségeit és ellenvetéseit. Az itt taglalandó magyar szavakat egyrészt a *Lexicon* című részben tárgyalta és kommentálta RÓNA-TAS, másrészt az általa (is) problematikus háttérűnek tekintett lexémák jegyzékében adta közre nézeteit a hagyományosan uráli, finnugor és ugor korinak minősített szavainkról. Az első csoportbeli etimológiák az 1–23., a másodikba tartozók pedig 24–49. sorszám alatt található meg ezen írásomban. Az általam tárgyalt etimológiák problémái többször is arra késztettek, hogy olyan szóeredeztetési és hangtörténeti kérdésekkel is foglalkozzam, amelyek csak áttételesen kötődnek a terítéken lévő etimológiához. Ennek következtében a magyar nyelv nyugati ótörök jöve-

vényszavainak ürügyén foglalkozom olyan kérdésekkel is, amelyek nem függenek össze közvetlenül anyanyelvünk törökségi kapcsolataival.

Természetesen nagyon szívesen kommentálnám RÓNA-TASnak a hangtörténeti fejezetben előadott nézeteit is, de ezen munkámmal talán sikerült a munka oroslánrészét elvégezni, később esetleg még foglalkozhatom főleg hangtörténeti jellegű fejtegetéseivel is.

A RÓNA-TAS által tárgyalt szavakról megfogalmazott korábbi véleményeket az egyes szócikkekben igyekszem az általában kronológiai sorrendbe állított legfontosabb etimológiai szótárak (MSzFE, TESz, UEW, EWUng) szócikkeiben előadott állásfoglalásokkal és esetleg az ezek előzményeként megjelent nézetek ismertetésével indítani. A szótárak állításait utólag kommentáló írásokkal többnyire ezek után foglalkozom. Ezek lezárásaként RÓNA-TAS nézeteit ismertetem, majd végül az én megjegyzéseim kerülnek sorra új egységbe foglalva. Nem lévén turkológus, én természetesen csak uralisztikai szempontból mérleghelhetem RÓNA-TAS nézeteit.

Ezenközben sajnálatos módon kénytelen vagyok olyan, tudományosnak tűnő mezbe burkolt naivságokkal is foglalkozni, amelyek nélkülözik a szakmai megalapozottságot, és így persze csak zavarkeltésre alkalmasak. Ezek egy részének méltó helye lett volna a magyar nyelvvel kapcsolatban közzétett csodabogarakat is tárgyaló könyvemben (HONTI 2012b).

Elsődlegesen az említett szótárak közölte nyelvi adatokat idézem, kiegészítésül azonban más forrásokból is közlök ilyeneket; az obi-ugor nyelveknek a vizsgálatba bevont lexémáit igyekszem minél több adattal szemléltetni, hogy a magyar megfelelővel fennálló viszonyukat hitelesen mutathassam be. A vogul adatokat főleg MUNKÁCSI BERNÁT és ARTTURI KANNISTO szótárából idézem (az ottani nyelvjárási sorrendet megtartva), az osztjákokat pedig legtöbbször WOLFGANG STEINITZ szótárából, vagyis a DEWOS-ból. A hitelesség megőrzése végett nem módosítottam idézett forrásaim adatközlésének módját, tehát maximálisan betűhív adatközlésre törekedtem az esetleges téves interpretációkat elkerülendő.

Uralisztikai etimológiai kutatásainkban az „Uralisches Etymologisches Wörterbuch” a nézetek legfontosabb tárháza, ezért – a magyar nyelvű idézetek kivételével – az uráli nyelvek dialektusainak ott alkalmazott rövidítéseit használom. Egyébként némelykor kénytelen voltam korrigálni ezen szótár állásfoglalásait, rekonstruktumait, erre az utóbbi esetben úgy hívom föl a figyelmet, hogy az általam módosított rekonstruktum után ezt függesztettem az alapalakhoz: „vö. UEW...”.

Mivel e könyvemet várhatóan főleg uralisták veszik majd kézbe, a magyarországi uralisztika legfontosabb fórumának, a Nyelvtudományi Közle-

ményeknek a hagyományai szerint formáltam meg a szöveget, így természetesen a bibliográfiát is.

Némelykor bizonytalankodás jutott osztályrészemül, ti. nem mindig értem RÓNA-TAS transzkripcióját. Sajnos nincsen táblázat az alkalmazott betűjelek hangértékéről, ilyent a „Transcription and transliteration” (RTA 2011a: 49) sem közöl, és bizony nem mindegyik számít magától értetődőnek. Nem tudom, vajon mi a különbség pl. a **yekkě* ~ **yekkəṛə -ě* és *-ə* magánhangzója közt (l. **28. gyökér** alatt, RTA 2011b: 1318), vagy mit jelöl az *-ǎ*, pl. a **mačǎ* ~ **mańǎ* rekonstrukciókban (l. **38. mese** alatt, RTA 2011b: 1320).²

Végezetül köszönetet mondok kéziratom lektorainak, KISS JENŐnek és RÓNA-TAS ANDRÁSnak értékes megjegyzéseikért.

² Ezzel kapcsolatban vö. HONTI 2012a: 323, 1. jegyzet.